

SELO U SRBIJI – IMA LI NADE PORUKE DRAGOLJUBA JOVANOVIĆA I NJIHOVA AKTUELNOST DANAS¹

Prof. dr Petar Anđelković²

Apstrakt: Pogled na društveno stanje u kome se danas nalazi Srbija dovodi nas u nedoumicu. Sa jedne strane “Janusovog lica” (od vremena “demokratske” revolucije), vlast nas ubeđuje da je “Srbija na dobrom putu”, da taj “put nema alternativu” (“Evropa nema alternativu”) a sa druge strane, posebno ako se oslonimo na statistiku (a statistika je surova i precizna) vidimo neku drugu tragičnu realnost. U poslednjih deset godina iz Srbije se odselilo 740.000, a 68 odsto mladih namerava da to uradi. Srpsko društvo je među najstarijim u Evropi, prosečna starost je 43,2 godina, čak 13 godina iznad proseka u svetu. Na granici siromaštva živi više od pola miliona stanovnika. Slika o selu je još pogubnija. Od 2012. godine ugašeno je 62.000 poljoprivrednih gazdinstava i 2.000 sela. Namera ovog rada nije “kukanje nad lošom sudbinom” već da na bazi dijagnoze da pogled u moguće, a pre svega oslanjanjem na poruke najumnijeg piroćanca Dragoljuba Jovanovića.

Cljučne reči: Srpsko društvo, selo, obnova sela i društva, Dragoljub Jovanović.

Uvod

Naučni pristup analizi društvenog stanja podrazumeva kritičnost prema svakoj vrsti ideologije, a pogotovo onoj koja proizilazi iz (privilegovanog) društvenog položaja. Naravno, svakom naučniku teško je odupreti se delovanju takvih ideologija i često i sami postaju deo sistemski opslužujuće inteligencije. I to je slučaj kako u centru svetskog kapitalističkog sistema, tako i u zemljama (polu)periferije (gde se ta, sistemski opslužujuća inteligencija, javlja u obliku kompradorske i opslužujuće inteligencije³. Sistemski opslužujuća inteligencija, za svoju funkciju ideološkog opravdavanja sistema, odnosno obezbeđenja kulturne hegemonije (tj. sistema vrednosti, obrazaca ponašanja, kao i poželjne liste političkih i

¹Rad je rezultat istraživanja na projektu III 47023 Kosovo i Metohija između nacionalnog identiteta i evrointegracija, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

² Filozofski fakultet Kosovska Mitovica, Srbija, profapetar@gmail.com

³Funkcija opslužujuće inteligencije (*Service intellectuals*) jeste da dominantna grupacija može da ostvari ciljeve s minimumom nasilja. Recimo, neko društvo treba desuverenizovati i dezindustrijalizovati, kako bi se pretvorilo u izvor jeftinih sirovina i jeftine radne snage. Opslužujuća inteligencija će, dakle, nastojati da objasni stanovništvu da je privatizacija+integracija u EU najbolji način da se dotično društvo „modernizuje“ i postane istinski uspešno i demokratsko. Antonić (2018), Opslužujuća inteligencija <https://stanjestvari.com/2018/06/26/antonice-opsluzujuca-inteligencija/>

kulturnih pitanja koja se postavljaju), dobija nagradu u vidu koruptivne rente – koja je deo profita stvorenog eksploatacijom globalnog radništva. Zato se često i dešava da se, u politici, kulturi i društvenom životu, proizvode i svojom brojnošću nameću teme čija je glavna funkcija zatrpavanje stvarnih problema („mečava”) ili skretanje pažnje sa njih. Smatrajući da se po prvi put u zapadnoj istoriji dešava da znanje i kultura postaju organski deo vlasti, Dijego Fuzaro, mlađi italijanski filozof piše: „Današnji intelektualci su konformistička klasa: kreću se kao ribe u jatima, prateći struje političke korektnosti i jedino dozvoljene misli. U njihovom konformističkom i poslušničkom profilu pronalaze doslednu sistematizaciju onaj nedeljivi spoj jedino dozvoljene misli i političke korektnosti u kojem se kondenzuje nadgradnja današnjeg animalnog carstva duha” (2015, str. 44). Naravno, uvek je bilo i biće “izdaje intelektualaca”⁴, ali takođe, bilo je i biće svetlih primera intelektualaca koji su i po ceni lične štete bili spremni i žrtvovali se za ideale i dobrobit svog naroda. Jedan od takvih primera “naše gore list” (piroćanac) jeste i Dragoljub Jovanović, o kome su se i cela Srbija i piroćanci mnogo ogrešili⁵. Ceo svoj stvaralački, ali i životni vek, Dragoljub Jovanović stavio je „na polzu” svom narodu i njegovoj dobrobiti, posvetivši ogromnu energiju borbi protiv autokratskog režima kako prve tako i druge Jugoslavije, posebno boreći se protiv socijalne i nacionalne neravnopravnosti, protiv primitivizma i zaostalosti. Jovanović i kao intelektualac ali i kulturni i javni radnik nema dilemu da je od od svega najznačajnije služiti svom narodu. To se posebno vidi u njegovoj poruci sociolozima gde kaže: „jedan sociolog nije pozvan ni da optužuje, ni da pravda: on mora videti stvarnost i računati s njom...on mora poći od fakata, u svojoj zemlji i u svetu, računati sa stvarnim potrebama date društvene zajednice i inspirisati se aktuelnim zahtevima radničke klase” (Jovanović, 1991, str. 15). On nije intelektualac koji se stavlja u službu vladajuće ideologije, iako je vrlo svestan da najbolje prolaze oni koji su na liniji glavnog toka i da je i on mogao da lično prođe mnogo bolje: „Došao sam do vrlo visokog položaja. Trebalo je samo da gledam svoj posao i da ćutim, da se ne bunim protiv nepravdi i gluposti upravljača, pa da mi bude još bolje. Ovako, izgubio sam i još ću da gubim. Ali za mene postoji jedna moralna nemogućnost. Ne mogu da ćutim kad vidim kuda srlja država i kako propada naš narod. Morao sam da govorim, da

---

⁴Francuski mislilac Žilijen Benda (Julien Benda), objavio je 1927. godine esej pod naslovom *Izdaja intelektualaca*. U tom eseju, Benda piše o svojim savremenicima, intelektualcima koji su se odrekli uloge branitelja univerzalnih vrednosti. Umesto toga, postali su ostrašćeni zastupnici nacionalnih, rasnih ili klasnih ideja, kao i ekstremizama koji sa njima idu. Po Bendi, napuštene su ideje idealizma i humanizma, da bi ih zamenile ideje utilitarnog realizma. Intelektualci, Benda je dobro zapazio, ne mogu sprečiti zlo, ali ga mogu delegitimizovati, mogu na njega ukazivati, mogu ga nazvati zlom. Snaga intelektualca je u nepristajanju i nemirenju, u razobličavanju nehumanog.

⁵O Dragoljubu Jovanoviću se do kraja prošlog veka skoro ništa nije znalo, bez obzira što je prvi Srbin koji je odbranio dva doktorata na Sorboni i što je ceo svoj život posvetio razvoju Srbije. Dragoljub Jovanović je bio u sukobu sa dva glavna autoritarna mejnstrima na ovim prostorima – jedan je nastupao u ime naroda, drugi u ime radnog naroda (i naših naroda i narodnosti). I radikali i komunisti bili su dva politička oblika istog mentaliteta, i jedni i drugi su organizovali autokratske masovne partije, sa neprikosnovenim vođama, vojvodama ili maršalima, sa ugrađenim mehanizmima korupcije. Dragoljub Jovanović se sukobio sa dva najuticajnijih lidera na Balkanu, sa Pašićem (i njegovim nasleđem) i Titom. Tito je bio za revolucije, Pašić za bune i ratne ekspanzije, a Jovanović za izgrađivanje privrede i institucija u miru.: Međutim, prave vrednosti kada tad isplivaju na videlo i tu grešku i Srbija (sporije) ali i grad Pirot temeljnije ispravljaju. Sve je više naučnih skupova o njegovom delu, sve je više doktorata o njemu. Među prvima je to učinio pokojni Danilo M. Marković, da bi savest oprao što ga je kao skojevac gađao jajima na mitinzima.

SELO U SRBIJI – IMA LI NADE PORUKE DRAGOLJUBA JOVANOVIĆA I NJIHOVA AKTUELNOST DANAS

protestujem, da se bunim, pa i druge da pozivam na uzbunu. Ne mari ako budem ponovo stradao u ime svih koji misle kao ja, a nemaju mogućnosti ili smelosti da to izraze. Nije rđavo biti *usta za mnoge duše* (Podvukao - A.P). Zatvori su moderna bojna polja. Političko stradanje je novi heroizam, novo viteštvo” (Jovanović, 1997 - v, str. 113). Takav je bio Dragoljub Jovanović, pravi primer i uzor svima nama koji bi da budemo intelektualci.

Srbija danas – Potemkina sela i surova realnost

Pogled na društveno stanje u kome se danas nalazi Srbija dovodi nas u nedoumicu. Sa jedne strane “Janusovog lica”⁶ (od vremena “demokratske” revolucije) vlast nas ubeđuje da je “Srbija na dobrom putu”, da taj “put nema alternativu” (“Evropa nema alternativu”) a sa druge strane, posebno ako se oslonimo na statistiku (a statistika je surova i precizna) vidimo neku drugu tragičnu realnost. Dakle, sa jedne strane, govorimo o privrednim uspesima, rastu BDP-a, povećanju plata, smanjenju stope nezaposlenosti, investiranju u zdravstvo, izgradnji auto-puteva i drugih infrastrukturnih objekata, pravnoj stabilnosti, demokratizaciji društva... Sa druge strane, statistika kao surova realnost pokazuje neko drugo lice Srbije. Podaci Eurostata, kancelarije za statistiku Evropske unije, pokazuju da je Srbija, uz Moldaviju, najsiromašnija država u Evropi. Građani Srbije troše samo 45 odsto onoga što prosečno potroši stanovnik država članica Evropske unije. BDP Srbije, tek je na 36 odsto proseka EU. To je i logično, pošto podaci Ujedinjenih granskih sindikata „Nezavisnost“ pokazuju da četvrtina stanovništva živi u siromaštvu, a čak 40 odsto zaposlenih ima plate ispod 45.000 dinara. Prosečna plata, prikazana prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, iznosi oko 65.000 dinara, što nije dovoljno za normalan život, pošto prosečna potrošačka korpa za tročlano domaćinstvo iznosi 75.000 dinara. Na pragu siromaštva, s primanjima do 20.000 dinara po jednočlanom domaćinstvu, nalazi se 32,9 odsto stanovništva. Od 1,68 miliona penzionera, više od milion dobija penzije manje od 30.000 dinara, a među njima je trećina koja prima do 15.000 dinara. Razlika između najviše i najniže starosne penzije je 9:1, kao nigde u Evropi. Međutim, takvim načinom obračuna prikazuje se viša prosečna vrednost od realne, a usput se prikriva činjenica da 160.000 ljudi prima tzv. poljoprivrednu penziju, dok 2.140 dobija starosnu penziju manju od 5.000 dinara. Do smanjenja nezaposlenosti nije došlo usled samo otvaranja novih radnih mesta, nego zbog većim delom egzodusa mladih i obrazovanih, radno sposobnih. Na granici siromaštva živi više od pola miliona stanovnika, a više od 300.000 dece nema osnovne uslove za ishranu, zdravstvenu zaštitu i obrazovanje. Od 2011. godine u inostranstvo je otišlo 740.000 ljudi, a pandemija korona virusa samo je usporila, ne i zaustavila taj trend. Od aprila 2020. do aprila ove godine, otišlo je 36.000 ljudi, što je za 18.000 manje nego u istom periodu pre pandemije. Prema poslednjim podacima Ministarstva prosvete, koje je sprovedo anketu među 11.013 studenata, njih 66 odsto želi da zauvek napusti Srbiju. Srpska asocijacija menadžera (SAM) na forumu „Kako zadržati mlade u Srbiji“ predstavila je rezultate istraživanja Svetskog ekonomskog foruma (WEF), koji pokazuju da je Srbija, po indikatoru kapaciteta za zadržavanje talenata na 134. mestu od 137 zemalja.

Demografska slika Srbije, je više nego tragična. Godišnje u Srbiji umre 14 odsto stanovnika više nego što se rodi. U poslednjih deset godina odselilo se 740.000. Prema

⁶Bog Janus je rimski bog sa dva lica

poslednjim podacima Ministarstva prosvete, koje je sprovedo anketu među 11.013 studenata, njih 66 odsto želi da zauvek napusti Srbiju. Srpska asocijacija menadžera (SAM) na forumu „Kako zadržati mlade u Srbiji“ predstavila je rezultate istraživanja Svetskog ekonomskog foruma (WEF), koji pokazuju da je Srbija, po indikatoru kapaciteta za zadržavanje talenata na 134. mestu od 137 zemalja. Srpsko društvo je među najstarijim u Evropi, prosečna starost je 43,2 godina, čak 13 godina iznad proseka u svetu. Da problem bude teži, Srbija je treća u Evropi po starosti. Prosečna starost je 43,2 godine, što je za 13 godina više od svetskog proseka od 30,4. Životni vek je za žene 78, za muškarce 73 godine. Više od 20 odsto su stariji od 65 godina. Prošle godine su rođene 63.693 bebe, a umrlo je 114.954 ljudi. S tolikom negativnom stopom prirodnog priraštaja, od čak 13,99 odsto, Srbija svake godine ostane bez grada veličine Bečeja. Analitičari ukazuju da na demografsku sliku utiče broj sklopljenih i razvedenih brakova, kao i sve veća prosečna starost supružnika. Muškarci se žene u 34, a devojke udaju u 32. godini. Prosečna starost majki pri rođenju prvog deteta je 28,6 godina. Ove godine će biti oko 60.000 živorođenih i oko 125.000 umrlih. To znači da ćemo ostati bez stanovništva jednog grada srednje veličine. Ako uporedimo najnovije podatke o prirodnom priraštaju sa podacima iz 2019. godine, pre pandemije, vidimo da je broj živorođenih manji za 6,3 odsto, dok je broj preminulih povećan za čak 20 odsto. Negativan prirodni priraštaj je, u periodu januar-avgust, za 35 odsto veći nego prošle godine, a čak 52 odsto veći nego 2019. U celoj 2019. godini zabeležen negativan prirodni priraštaj od 37.000, a u 2021. samo za prvih osam meseci skoro 43.000 stanovnika. Iako u ovom trenutku ne postoje precizni podaci o migracionim kretanjima, evidentno je da se kroz rekordan negativan prirodni priraštaj intenzivira smanjenje broja stanovnika u Srbiji. Trend smanjenja stanovništva u Srbiji možemo vidimo iz sledećih podataka: 1950 rođenih 152.569, umrlih 76.851, + 86.446; 1960: 119.298 - 61.872 + 57.426; 1970: 102.453 - 67.211 + 35.242; 1980: 109.597 - 76.180 + 33.417; 1990: 90.467 - 85.515 + 4.952; 2000: 73.764 - 104.042 - 30.278; 2010: 68.304 - 103.211 - 34.907; 2020: 61.692 - 116.850 - 55.158 (Izvor: RZS. Bez Kosova i Metohije). Dakle, trend smanjenja stanovništva zbog negativnog priraštaja se ubrzava, a trend odlaska mladih iz zemlje uvećava. Kuda nas vodi ovakav trend smanjenja stanovništva, u svetlu budućnost ili nestanak Srbije? Tu je i problem zagađenja, od vazduha do vode u Srbiji. Istraživači Globalnog saveza za zdravlje i zagađenje GAHP upozoravaju na rizik od skraćanja životnog veka usled zdravstvenih problema izazvanih zagađenjem životne sredine. Na svetskoj listi „top 10“, po broju smrti zbog zagađenja, Srbija se nalazi na devetom mestu, iza šest afričkih država, Severne Koreje i Papua Nova Gvineja, sa 175 mrtvih na 100.000.

Još jedna obnova sela – nova nada ili staro razočarenje

Kakva je danas slika sela u Srbiji? Mudri srpski narod, na osnovu nataloženog iskustva smislio je jednu izreku: „Hvali selo a živi u gradu“. Zašto je to tako, kad nam logika jasno pokazuje (a to je pandemija i potvrdila) da je kvalitet života daleko bolji (ili može biti bolji) na selu od prenaseljenih i zagađenih gradova. Beograd je godinama jedan od najzagađenijih gradova u svetu, a opet broj stanovnika se povećava. Gde grešimo, šta nije u redu? Srbija, kao agrarna zemlja stotinama godina bila je značajan proizvođač i izvoznik hrane. Znamo gde se sve izvezio pirotski kačakljav. Ali, opet, o čemu je pisao i Dragoljub Jovanović, u Srbiji je bilo i danas je tako, ljudi poput Pašićevog sina, koji su seljačku muku prisvajali za sebe. Posebno, napad na selo desio se nakon Drugog svetskog rata, kada su komunisti, budući da najvećim

SELO U SRBIJI – IMA LI NADE PORUKE DRAGOLJUBA JOVANOVIĆA I NJIHOVA AKTUELNOST DANAS

delom nisu poticali iz domaćinskih porodica (“pustajie” kako su ih domaćini zvali), bez znanja i vizije, koju je imao Dragoljub, silom terali ljude iz sela u grad i forsiranom industrijalizacijom na štetu poljoprivrede i razarali sela. Za oko pola veka na prostoru biše SFRJ oko osam miliona ljudi je prešlo iz selo u grad, dok je u Evropi za takav proces trebalo 120. godine. Poljoprivreda je imala zadatak da štiti standard građana, što je slučaj i danas, (jeftin hleb, jeftino mleko⁷, jeftino meso iz Lidla.....). Razaranje sela posebno se ubrzalo nakon “demokratske revolucije” i potpune liberalizacije uvoza pod pritiskom EU, kada našeg seljaka država nije štitila i on nije mogao da bude konkurentan proizvođačima iz zemalja EU. Državne subvencije poljoprivredi u Srbiji iznose 36 evra po hektaru dok je u Evropskoj uniji od 500 do 900 evra po hektaru. U takvim uslovima naš poljoprivredni proizvođač nema šanse i odustaje, posebno zbog nekontrolisanog uvoza tajkuna, te poljoprivrednici bacaju paradajez, jabuke i sl. Naša poljoprivredna proizvodnja je vredna po hektaru oko 1000 dolara, dok je u Danskoj oko 14 000, a u Holandiji čak do 19 000 dolara po hektaru. Zato ljudi odustaju i napuštaju selo. Prema podacima koje nam navodi vredni istraživač Branislav Gulan, koji godinama precizno beleži ono što se dešava sa selom saznajemo da prema popisu poljoprivrede iz 2012. u Srbiji je bilo 628 000 i još 2000 pravnih lica, koja su se bavila poljoprivredom. Za samo šest godina (2018) broj gazdinstava smanjen je na 566 000. Dakle, uprkos svim posticajima države (posebno pred izbore) broj gazdinstava se smanjio za 61 941. Ono što posebno zabrinjava i što šalje sumornu perspektivu za selo je prosečna starost nosioca gazdinstva koja iznosi 61. godinu dok je svaki 14 mlađi od 40. godinu. Gulan dalje precizno navodi podatke koji samo mogu da zabrinu. Tako recimo, od 4709 sela 1200 je u fazi nestajanja, u 1034 ima manje od sto žitelja, a u 550 manje od 50. Čak u 76 posto sela smanjuje se broj stanovnika. U selima nema ko da radi u gradovima nema šta da se radi, zaključuje autor (Gulan, 2019, str. 126-127).

U Srbiji je bilo niz pokušaja donošenja planova, strategija (Strategija razvoja poljoprivrede 2014- 2024) za obnovu sela, ali efekti su porazni. Selo se smanjuju kao i poljoprivredna gazdinstva. To možemo videti na nizu primera i u našem kraju. Pogledajmo samo selo Osmakovo koje je do pre tridesetak godina imalo preko trista domaćinstava, imalo dom, školu ambulatu, dva pogona za proizvodnju, danas je gotovo prazno. Ima pedesetak staračkih domaćinstava. Ako samo analiziramo ovaj novi pokušaj obnove sela kupovinom kuća i podelu mladim bračnim parovima videćemo da je reč o još jednom simularkumu. Svaki pokušaj revitalizacije sela je dobrodošao, ako je iskren sa dobrim namerama. Plodove strateških odluka u oblastima politike, ekonomije i obrazovanja koje se donose danas, ili su se donosile juče, uživaće buduće generacije. Međutim, to se jasno i u Bibliji kaže “po plodovima njihovim poznaćete ih”, odnosno “dela sude a ne reči”. Bilo je mnogo pokušaja, planova, govora, posebno pred izbore o obnovi sela, a rezultat nikakav. Ono što smo konstatovali za Srbiju još je pogubnije za selo. Davno je profesor Mitrović pisao o ognjištima koje gasnu (osamdestih godina prošlog veka). Dakle, rezultat svih dosadašnjih planova, projekata i ko zna čega još, je brdo potrešenih, narodnih, para, a rezultat je sve

---

⁷Kao ilustraciju, na studiji sopstvenog slučaja, autor koji potiče sa sela, navodim sledeći primer sa mlekom. Pre dvadesetak godina litar mleka, jer smo bili proizvođači mleka, koštao je 40 dinara a litar nafte oko 55 dinara. Danas je litar mleka takođe oko (sa subvencijama) 40. dinara a litar nafte blizu 200 dinara. Da li se onda seljaku isplati proizvodnja mleka?

manje sela i sve manje ljudi na selu. Ali, simulakrum je ispunio svoju funkciju – postoji utisak nečega, a da to nešto i ne postoji.

Šta nam valja činiti?

Globalni planeri, u promeljivim svetskim okolnostima, shvatili su da svoje hegemonističke i imperijalističke ciljeve danas lakše mogu ostvariti putem „meke okupacije“, koja se ostvaruje na osnovu više faktora od kojih su u Srbiji tri dominantna: *demografski* (smanjenje i zamena stanovništva), *kulturološki* (promenom svesti i ubijanjem karaktera) i *ekonomski* (neoliberalni projekat ekonomske deindustrijalizacije i kolonijalizacije Srbije). Jedan od razloga zašto ponavljamo greške koje nam troše nacionalno biće jeste i taj što najčešće ne slušamo glas svojih umnih ljudi, poštenih intelektualaca, iskrenih otačestvenoljubljenika, već budući više emotivni i plahoviti, ali pravdoljubivi, lako poverujemo i krenemo za onima koji nam prodaju maglu i kojima služimo kao zamorčići za svoje globalne eksperimente. Zato nam je preko potreban odgovor na pitanje zašto su retki intelektualci koji u svom angažmanu kao cilj stavljaju učešće u javnim poslovima bez ikakvih konkretnih interesa, a njihovo opredeljenje je da deluju u korist neke opštosti dok godinama (vekovima) dominiraju intelektualci čiji je angažman duboko određen statusnim i novčanim pogodnostima? Dakle, potrebni su nam pravi primeri na koje mlade generacije mogu da se ugledaju.

Da li možemo i kako zaustaviti ovaj tragičan bilans srpskog nazadovanja i lutanja civilizacijskim bespućima, i kako ga preusmeriti u pozitivnom smeru? Po mišljenju autora dva su ključna načina – zadataka: Prvi zadatak je da najpre dođemo do svesti o zlu, o zlu koje je učinjeno sa bilo koje strane, kako od nas samih među nama, tako i od naših vekovnih neprijatelja koji nam se danas poturaju kao „prijatelji“ a većito su nam radili o glavi. Najopasnije su poluistine i laži, jer su one temelj za stvaranje zabluda. Potrebna nam je istina „gola“ pa makar i neprijateljska, kako o našim vrlinama tako i manama, kako bi ponovo povratili svoju istorijsku svest. O tome je posebno pisao Žarko Vidojević tvrdeći da nema istorijske svesti bez svesti o zlu. Dakle, potrebno je, da bi povratili istorijski kontinuitet, da trezveno rasvetlimo sve diskontinuitete, sve pogrešne zablude, i pogršene trovače srpske sveti u koje smo se kleli: na primer Tita najvećeg mrzitelja Srba, o kome se i danas snimaju filmovi, ili recimo Pašića⁸.

---

⁸O Nikoli Pašiću, masonu, kruže razne kafanske priče, neke su postale i legende, posebno o njegovoj političkoj mudrosti, dok se o njegovoj pohlepi i korupciji, koju je pretvorio u sistem, o mediokratima kojima se okružio i sl. uglavnom se ćuti. Posebno su skrivani skandali njegovog sina Radeta, njegovo raspničko ponašanje i kockarske dugove koje je Pašić pokrивao novcem iz državne kase Ćutali su srpski intelektualci ali nije i “stranac po rođenju Srbin po opredeljenju”, Arčibald Rajs (*Archibald Reiss*), čiji život u mnogome podseća na život Dragljubov, a koji je vrlo dobro „skenirao“ Pašića i o njemu kaže: „Sigurno je jedan od onih vaših državnika koji su najviše učinili. Međutim, on je to učinio zato što su mu se lični interesi poklapali sa interesima zemlje. Da su mu bili suprotni, on bi svoju veliku inteligenciju – u velikom delu satkanu od lukavstva i spontane intuicije- koristio protiv vas - (...). A Pašićevo okruženje?! Ljudi siromašni duha, ali korupirani. Profiteri i mutivode kojima je dozvoljeno da se bogate pod uslovima da služe njegovim interesima (...) Stvorio je te

SELO U SRBIJI – IMA LI NADE PORUKE DRAGOLJUBA JOVANOVIĆA I NJIHOVA AKTUELNOST DANAS

Drugi zadatak je promovisanje pozitivnih primera. U vremenima, koja u Srbiji traju i nikako da prođu, kada ljudi olako menjaju ideološke dresove, ljudi koji dosledno zastupaju stavove u koje veruju i svojim delom ih brane ostaju u vakumu. Većina intelektualaca u Srbiji poodavno je zaražena potrebom za javnom pažnjom, privilegijama i stoga nisu u stanju da dugo istrajavaju u svojim uverenjima. Otuda i njihov amoralni način javnog ponašanja. Ukoliko ne rasvetlimo stvari i ne postavimo ih na pravo mesto, ukoliko ne žigošemo i osudimo svaku bolesnu pojavu, posebno ne žigošemo intelektualnu *prostituciju*, ova bolesna društvena pojava pretila da zarazi celo društveno tkivo, a onda više nećemo biti u stanju da razlikujemo šta je dobro a šta zlo, šta je istina a šta laž, šta je vrednost a šta prevara. Trebaju nam pozitivni primeri. Društvo može da napreduje kada mlada pokoljena dobijaju kriterijum, kojeg će kao pozitivan primer sledeti. Da bi to učinili i krenuli pravim putem, neophodna nam je afirmacija pravih vrednosti koje će nam biti vodilje.

Dakle, sa tugom i dubokom rezigniranošću, kada danas Srbija sve više tone u dužničko ropstvo, a sela su gotovo potpuno ugašena, moramo da se zapitamo da li umemo da izvičemo pouke iz svoje istorije, da služamo i sledimo svoje umne ljude, jer od naknadne pameti, kako naš narod kaže „nema mnogo vajde”. Još jednu vizionarsku poruku Srbima, koju upućuje Dragoljub Jovanović, treba posebno potencirati i iz nje izvući pouku. U vreme komunističke euforije, posebno prisilne i forsirane industrijalizacije, On je dalekovidno shvatio i upozoravao kakve će negativne posledice imati po selo. Njegova ljubav za radni narod davala mu je hrabrosti da u vremenima najvećeg jednogumlja, komunističkog, otvoreno i hrabro za skupštinskom govornicom, gde je doživljavao neviđena horska šikaniranja, upozorava na nedostatke u planovima nove vlasti. Od predloga nacrtu Ustava FNRJ gde je pokušao da da neke predloge koje su pod orkestriranim kampanjom Kardelja i Moše Pijade, glatko odbijeni uz mnogobrojna pogrdna etiketeranja Dragoljuba Jovanovića pa do pokušaja da ukaže na neke nedostatke prvog petogodišnjeg privrednog plana FNRJ.

---

bezobrazne političare, profitera koji državu često smatraju kravom muzarom čijim se mlekom hrane” (Rajs, A. (2004), Čujte. Srbi Čuvajte se sebe, Beograd..... Str. 81-83) A o njegovom sinu Radu tek je istina surova evo samo jednog podatka od mnogobrojnih. Novostvorena Kraljevina SHS dobila je 1921. na ime ratne štete od Nemačke za stoku koju su srpskim seljacima zaplenili nemački i austrougarski vojnici čak 60.000 ovaca i 17.500 goveda. Nikolin sin Rade Pašić je izdejstvovao kod regenta i ministra poljoprivrede u vladi svog oca, da se ta stoka NE VRATI osiromašenim seljacima koji su pravi vlasnici i time ne obnovi stočni fond u Srbiji, već da se odmah preproda konzorcijumu njegovog ortaka u ratnom profiterstvu, Austrougarinu Radivoju Hafneru. Hafner je, inače, u Prvom svetskom ratu bio glavni liferant austrougarske vojske! Tako je ministarstvo finansija vlade Nikole Pašića ovu stoku, bez naplate carine i bez konkursa, prodalo firmi „Omnium Serb” po ceni od 45,5 dinara za jednu ovcu i 1.510 dinara za goveče – u vreme kad je cena jedne ovce u Vojvodini bila 200 dinara, a jednog govečeta 3.000 dinara!!! Štampa, koja je otkrila ovu aferu, pisala je da je Hafner samo od ovog posla kupio 35 raskošnih palata u Zagrebu. Novinari su izračunali da su Hafner i Pašić zaradili 136 miliona tadašnjih dinara opljačkavši državnu kasu i siromašan narod koji je jedva preživio rat! Poređenja radi, plata lekara tada je bila 1.500 dinara, a oni su tada zaradili kada se prevedu u današnje vreme oko 60 miliona evra!

Iako načelno ukazuje da će glasati za petogodišnji plan Dragoljub nastoji da ukaže na neke nedostatke koje treba poraviti, posebno kad je reč o odnosu prema selu i poljoprivrednoj delatnosti i između ostalog o ovom planu kaže: "On polazi od industrijalizacije i elektrifikacije, ali se meni čini. Tu je rezerva koju pravim – da je industrijalizaciju trebalo početi sa industrijalizacijom poljoprivrednih sirovina i sa prerađivanjem naših poljoprivrednih sirovina koje imamo na licu mesta i koje mogu da nam posluže kao odličan izvozni atrikal za dobijanje mašina i za plaćanje.... ja pitam kako ćemo mi izvršiti mililionske nabavke iz inostranstva ako nemamo šta da izvozimo. Mislim da je naša kvalitativna poljoprivredna proizvodnja najbolji način da dođemo ili do inostranih valuta ili do mašina" (Jovanović, 1997, str. 452). Dakle, možemo samo zamisliti gde bi Srbija, sa kvalitetnijom zemljom i od Danske i Holandije, bila danas da smo vizije Dragoljuba Jovanovića sledili. Potuno smo ubeđeni da je pravi, dugoročni razvoj moguć samo na strateškim prednostima, domaćim sirovinama, koja određena država poseduje i koje će se kao gotovi proizvodi (ne sirovine) izvoziti. Ne može se dugoročno razvoj zemlje zasnivati na sirovinama koje uvozimo poput kaučaka i onda proizvodimo gume sa prljavom tehnologijom a izvoziti sirovine koje stranci prerađuju i prodaju nam kao gotove proizvode. Još jedan primer: svakodnevno kamioni voze sa Stare planine trupove sirove građe, a onda iz Austrije Srbija uvozi lamperiju i oblice. Da li mi sami ne možemo proizvoditi lamperiju i to na samoj Staroj planini, ili praviti čips od kropira koji se ne prska u Dojkincima i time, uz turizam oživeti Staru planinu? Ubeđen sam da možemo i da je to jedini pravi put razvoja, obnove i države i sela. Treba slediti primer Rusije, koja se na nacionalnom patriotizmu, nakon sankcija EU i Amerike, okrenula sebi i domaćoj proizvodnji i za kratko vreme od najvećeg uvoznika pšenice i drugih poljoprivrednih proizvoda počela da izvozi pšenicu.

Ključno pitanje koje se pred sadašnjom Srbijom postavlja glasi: Ima li njena upravljačka i intelektualna elita sposobnost i moć da se izbori za dekolonizaciju, devazalizaciju i resuverenizaciju svoje države? To su suštinska pitanja koja stoje pred celokupnom našom intelektualnom javnošću, posebno društveno-humanitarnim naukama, napokon, pred svim građanima Srbije koji je smatraju svojom državom. Srbija klizi ka trajnom kolonijalnom položaju, koji se može pretvoriti i u potkolonijalni. Ne samo zbog politike najmoćnijih zemalja Zapada prema njoj nego i usled praktičko-političkog ponašanja najvećeg dela svoje upravljačke elite. Njena socijalno-ekonomska propast neodvojiva je od onog što bi se moglo nazvati *autodesuverenizacijom*, a ne samo od učinaka one spoljašnje. Nikada desuverenizacija, izvan one vezane s demografskim kretanjima, nije moguća bez domaćih vlasti, koje na nju pristaju najviše radi svojih interesa, kao i usled nesposobnosti vladanja, nedostatka srčanosti i dostojanstva, ponekad i zbog straha da bi nepristanak doveo do još goreg stanja za njihovu državu. To je pozicija okovane i sadašnjosti i budućnosti, pozicija roba koji smatra, ili kome se nameće predstava da je slobodan i građanin sveta, ili mu, pak, ni do čeg drugog nije stalo osim do vlastitog dobitka.

Ka zaključku

Naravno, treba biti svestan da u ovom trenutku potpuna resuverenizacija Srbije nije moguća, barem ne u kratkom roku. Treba vremena, svakako nekoliko decenija je potrebno da se samo sanira njeno sadašnje stanje. Neoliberalno-kolonijalni sistem koji u Srbiji postoji, njegovi strani i domaći dobitnici i zaštitnici, neće se lako predati. Ali od toga treba krenuti,

SELO U SRBIJI – IMA LI NADE PORUKE DRAGOLJUBA JOVANOVIĆA I NJIHOVA AKTUELNOST DANAS

najpre postati svestan stanja i krenuti primer Rusije, koji je dobar i pokazuje da je moguć. Potreban nam je najpre *pasionirani patriotizam*⁹. Pasionirani patriotizam je prvenstveno egzistencijalna kategorija. Podrazumeva jedinstvo otpora spoljašnjem i unutrašnjem porobljavanju: kolonijalizaciji i vazalizaciji, ali i eksploataciji, koja ide i do pretvaranja radne snage u najamno roblje i skupinu slugu. Kolonizacija, vazalizacija, razdržavljenje, sve dublje i nehumanije socijalne nejednakosti, kao i duhovna okupacija, beočuzi su jednog istog lanca.

Prvi korak ka početku ozdravljenja i obnove razorene Srbije a posebno sela u Srbiji jeste sveobuhvatna nacionalna strategija, jer ako ne znamo kuda idemo teško da tamo možemo i stići. Strategija koja će definisati nacionalni interes, prioritete, pravce razvoje stateške grane, a poljoprivreda mora biti (kao u Danskoj, Holandiji) strateška grana. Najvažniji korak odakle mora da se krene u donošenju strategije jeste izbor ideologije na kojoj će se zasnivati društveni razvoj. Da li je to ideologija fundamentalnog tržišnog fundamentalizama, u korist multinacionalnih korporacija ili je to ideologija pravoslavnog domaćinskog socijaldemokratskog nacionalnog razvoja. Nakon višemilenijumskog razvoja zapadna civilizacija je „iznedrila“ najbanalniju i istovremeno najbrutalniju – tržišnu ideologiju. Ideologija slobodnog tržišta je proizvod svetske poslovno-bankarsko-finansijske elite stvorena sa ciljem očuvanja, širenja i jačanja interesa te elite na globalnom nivou. „U međuvremenu, ma koji bili naši motivi, naša sopstvena zemlja se raspada: gradovi i države na ivici bankrotstva, rasprostranjen razdor, nedostatak sredstava za obrazovne svrhe, milioni koji žive na rubu gladovanja, nabujali rasizam, alkohol i droge upropašćuju živote mladih i starih, kriminal u neprekidnom porastu, poštovanje zakona i reda svakoga dana sve manje, zagađivanje naših vlastitih prirodnih resursa na zastrašujućem nivou, odsustvo vođa na koje bi se moglo ugledati... Čovek bi mogao u beskraj da nabraja zla koja nas opsedaju. A mi, ipak, nastavljamo da se pretvaramo da je naš način života najbolji, da je naša demokratija poklon čitavom svetu, itd. Koliko je to glupo, koliko apsurdno, koliko arogantno!“ (Miler, 1991, str. 58). Moramo ozbiljno da se zapitamo, da li je to razvoj i kakva je to budućnost zemlje ako na svakom ćošku niču kladionice iz kojih, pre svega mladi ljudi ne izbijaju. Kakav je to razvoj, ako se jedan od simbola razvoja grada Pirot, robna kuća Prvi Maj, pretvori u kladionicu. Ako je i sam Prvi Maj fabrika koju su sami radnici zajedno sa vizionarom Draganom Nikolićem (sa osnovnom školom) osnovali i napravili ne samo svetski brend nego i “komunizam na delu” (u udžbenicima se ova fabrika navodikao primer kako bi mogla da izgleda fabrika u komunizmu) potpuno uništena i ovih dana ide na “doboš”. Svakako, da to nije i ne može biti na dobrobit ni Srbije, ni građana Srbije.

Kolonijalna svest, koju nam tako sistematski nameću najbolje se vidi u tome što nas permanentno ubeđuju da mi sami nismo sposobni za razvoj i da nam u svemu i za sve potreban strateški partner. I puteve i mostove koje smo nekada znali da gradimo i u zemlji i u inostranstvu, danas u Srbiji grade stranci. Nismo znali za termin “strateški investitor” kada smo gradili termoelektranu u Obrenovcu, hidroelektranu Đerdap, termoelektrane na Kosovu, Mostarsku petlju, Gazelu. Odjedanput sada saznajemo da ništa ne znamo i da ako stranaca nema, mi smo potpuno nemoćni, a nekad smo mi (elektonska industrija Niš) prodali licencu za proizvodnju televizora Japanu. Da li neko može poverati u priču da će nas

⁹O pasioniranom patriotizmu, na kome je Putin zasnovao obnovu posrnule ruske države, autor je pisao u knjizi *Pasionirani patriotizam i (ili) (EU)ropstvo*.

stranci dobronamerno razvijati, našu ekonomiju obrazovanje, kulturu ili će ovde, napraviti pogon (uz subvencije države od 10 000 evra pa i do preko 100 000 - Švajcarska fabrika čokolada u Vojvodini) koji će trajati koliko im bude odgovaralo i izvlačiće profit na poznate načine, od kojih je većina legalna jer je ova država takav sistem i napravila. Istovremeno će plaćati radnike 200 evra i na bilo kakav pokušaj radnika da im se poveća zarada na 250 evra kako bi mogli da (pre)žive, odgovoriće – znate, u Nigeriji postoji neko ko će raditi za 120 evra. Stranci, dakle, iznose profit, na malu zaradu idu mali porezi i doprinosi, a što znači manje novca u budžet.

U tom smislu, krajnje je vreme da se probudimo i počnemo sami krojiti sopstvenu sudbinu. Strah od gubitka Kosova i Metohije, kao i eksploatacija litijuma u Jadru, mogu da budu pokretači nacionalnog otrežnjenja. Evropljani žele čiste reke i vazduh, plodne njive i uređena sela, a da li mi treba da budemo jeftina radna snaga u sopstvenoj zemlji? Svima nama, koji smo svesni ovih procesa, ne preostaje ništa drugo do da nastojimo da se, koliko god možemo (makar i asketskim delovanjem), držimo dužnosti poziva, pokušamo da istrpimo sve informativne i druge „mećave“ i da sačekamo „sunce“ nekih boljih vremena, a dotle razmišljajmo o još jednoj umnoj misli Srba: „Jako selo, jaka Srbija“. Nije li ovo najbolji odgovor o stanju Srbije danas?

LITERATURA

Anđelković, P (2014). *Pasionirani patriotizam ili EUropstvo*, Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Kosovska Mitrovica,

Benda, Ž. (1996), *Izdaja intelektualaca*, Beograd: Socijalna misao,

Gulan, B. (2019), *Ruralne sredine u Srbiji, spasavanje sela i države*, Novi Sad: Prometej

Jovanović, D. (1991), *Sloboda od straha: izabrane političke rasprave*, prir. Nadežda Jovanović i Božidar Jakšić: Beograd: Filip Višnjić – Naučna knjiga,

Jovanović, D. (1997), *Političke uspomene (5) – iskušenja*. Beograd: Kultura, Arhiv Jugoslavije,

Miler, H. (1991), *Razmišljanja o Mišiminoj smrti*, Čačak: Gradac,

Rajs, A. (2004), *Čujte. Srbi Čuvajte se sebe*, Beograd–Cirihi: Fond „Dr Arčibald Rajs“, HOCS,

Fuzaro, D. (2015). *Intelektualci psi čuvari vlasti*, *Pečat*, br. 356, februar, Beograd 2015

Elektronski izvori:

Antonić, S. (2018). *Opslužujuća inteligencija*, <https://stanjestvari.com/2018/06/26/antonic-opsluzujuca-inteligencija/> Pristupljeno: 17. 05. 2020

SELO U SRBIJI – IMA LI NADE PORUKE DRAGOLJUBA JOVANOVIĆA I NJIHOVA
AKTUELNOST DANAS

VILLAGE IN SERBIA - IS THERE HOPE? MESSAGES OF DRAGOLJUB
JOVANOVIĆ AND THEIR CURRENCY TODAY¹⁰

Abstract: *The view of the social situation in which Serbia finds itself today brings us into doubt. On the one hand, "Janus's face" (since the time of the "democratic" revolution), the government convinces us that "Serbia is on the right track", that "the road has no alternative" ("Europe has no alternative") and on the other hand, especially if we rely on statistics (and statistics are cruel and precise) we see some other tragic reality. In the last ten years, 740,000 have emigrated from Serbia, and 68% of young people intend to do so. Serbian society is among the oldest in Europe, the average age is 43.2 years, even 13 years above the world average. More than half a million people live on the poverty line. The image of the village is even more devastating. Since 2012, 62,000 farms and 2,000 villages have been shut down. The intention of this paper is not to "whine about a bad fate", but to look at the possible on the basis of the diagnosis, and above all by relying on the messages of the smartest man from Pirot, Dragoljub Jovanović.*

Keywords: *Serbian society, village, reconstruction of villages and societies, Dragoljub Jovanović.*

---

¹⁰ The paper is the result of research on project III 47023 Kosovo and Metohija between national identity and European integration, funded by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia